

דוקא ואין הכוונה לכל ממון שהוא! (363)

יא-ב והגמרא מביאה עתה כמה דוגמאות של כסף שהוזכר בתורה, ומוכח לכאורה שכוונת התורה לממון ולא למטבע כסף:

[א] בפרשת שומרים [שמות כב ו-ח] נאמר: "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגונב מבית האיש. ונקרב בעל הבית אל האלהים [אל הדיינים להשבע]. על כל דבר פשע, 'אשר יאמר כי הוא זה', עד האלהים [הדיינים] יבוא דבר שניהם".

ומה היא כוונת הכתוב "אשר יאמר כי הוא זה"?

דרשו חכמים שכוונת הכתוב לומר שהנתבע מודה במקצת, וכך אמר הכתוב: "אשר יאמר" הנתבע, "כי הוא", מה שתבע ממני [מנה], הוא רק "זה" [חמישים]. (364)

ומכאן מוכח שמודה במקצת הטענה, חייב שבועה. ושבועה זו נקראת "שבועת הדיינים". (365)

ושנינו בענין זה [שבועות לח ב]: "שבועת הדיינים: הטענה [של התובע, צריכה להיות על] שתי מעות כסף, וההודאה [של הנתבע צריכה להיות] בשוה פרוטה". אבל בפחות מהשיעורים הללו אין חיוב שבועה. (366)

שיתבאר מיד בגמרא.

364. בבא קמא קו ב, רש"י שמות כב ח. ונחלקו אמוראים במסכת בבא קמא שם: יש אומרים שהכתוב בדבר בשומר שטוען שהכסף נגנב ממנו, ואינו חייב שבועה אלא אם כן הוא מודה במקצת. ויש אומרים "עירוב פרשיות שנו כאן", כלומר: שומר שטוען שהכסף נגנב חייב שבועה אפילו אם אינו מודה במקצת. והתורה מדברת כאן על תביעת הלואה שאדם תובע את חברו שהלוהו מנה, ואין הנתבע חייב שבועה אלא אם כן הודה במקצת. ועיי' רש"י ותוספות שם.

365. שנאמר "עד האלהים יבא דבר שניהם". "אלהים" היינו דיינים. [כך משמע מרש"י שבועות לח ב].

366. רב ושמואל נחלקו [שבועות לט ב] בהסבר מה ששנינו "הטענה שתי כסף": לדעת רב: צריך שהתביעה כולה תהיה יותר משתי כסף, ומה ששנינו "הטענה שתי כסף"

363. לשון רש"י: "וכלל הוא שכסף שכתוב בתורה דוקא כסף כתיב או שוייו, ונפקא מינה דהוי כסף צורי ולא פרוטות"!

ונראה לבאר: אין ספק שבמקום שנאמר בתורה קצבה, כגון: "מאה כסף" [דברים כב ט], בודאי כוונת התורה למטבע. שהרי אם נבאר שהתורה התכוונה לממון, אין כאן שיעור כלל ואין שייך לומר "מאה ממון". ומאחר שהתורה בודאי דברה על מטבע, היינו מטבע צורי כפי שאמר רב אסי.

אבל במקום שלא נאמר בתורה קצבה בזה היה אפשר לפרש שכוונת התורה לממון ולא למטבע.

אך, מדברי רב אסי שאמר "כל כסף האמור בתורה כסף צורי" משמע שאפילו בכסף שאין בו קצבה התורה מתכוונת למטבע ולא לממון, [וכן משמע ממסקנת הגמרא להלן בעמוד ב].

והגמרא תמהה על דברי רב אסי: וכי כלל הוא?! כלומר: וכי נאמר כלל שבכל מקום שנאמר בתורה "כסף" היינו מטבע או שויו?! והלא יש להוכיח מכמה מקומות שנאמר בהם "כסף" בלא קצבה ומשמעותו ממון, וכפי

והגמרא מקשה ממשנה זו על רב אסי, האומר כל כסף האמור בתורה הוא כסף צורי —

והרי טענה, שאדם טוען את חבירו, והנתבע הודה לו במקצת, והרי הוא חייב עליה שבועה, דכתיב באותה פרשה: "כי יתן איש על רעהו כסף או כלים לשמור".

ותנן [שבועות לח ב]: שבועת הדיינין: הטענה — שתי מעות כסף. (367) וההוראה במקצת — שוה פרוטה.

ויש לשאול: מנין למדו חכמים שהטענה היא שתי כסף?

ובהכרח צריך לומר, שכאשר הכתוב אמר "כסף", אין כוונתו לכסף דוקא, אלא לממון.

ומאחר שלא פירש כמה ממון, הרי הדבר תלוי בדעתם של חכמים, מפני שהכתוב מסרו בידם, לקבוע שיעור כהבנתם. ולא היה נראה לחכמים להשביע את הנתבע על פחות משתי מעות כסף. (367א)

ולדברי רב אסי, שאמר כל כסף האמור בתורה הוא כסף צורי, קשה: אמנם מעה היא המטבע הקטן ביותר שבכסף צורי, אבל מנין לתנא ששיעור הטענה בשתי מעות כסף, ולא במעה אחת? (368)

היינו "כפירת הטענה". כלומר: לאחר שהנתבע הודה בפרוטה, חברו תובע ממנו להודות שחייב עוד שתי מעות כסף נוספות, והוא כופר בהן. נמצא שמלכתחילה התביעה היתה לפחות בשתי כסף ופרוטה.

לדעת שמואל: הטענה עצמה מלכתחילה שיעורה בשתי כסף. ומתוך אותה טענה צריך שהנתבע יודה בפרוטה אחת או יותר וכפור בשאר. ובלבד שהנתבע יכפור לפחות בפרוטה אחת. אבל אם מודה בכל שתי הכסף מלבד פחות משה פרוטה אינו חייב שבועה. רש"י. מחלוקת רב ושמואל הובאה בהרחבה בהסברנו על תוספות ד"ה והרי טענה בהקדמה לקושית ר"י השניה.

367. במשנה נאמר "שתי כסף", ולא הוזכר בפירוש "שתי מעות כסף". אך בודאי אין כוונת המשנה לשני דינרי כסף. שהרי דינרים הם בלשון זכר. ואילו במשנה שנינו "שתי כסף" בלשון נקבה! ובודאי כוונת המשנה לשתי מעות כסף. שהרי מעה היא בלשון נקבה. [על פי רש"י שבועות לח ב].

ומעות פחותות מדינרים — כל מעה היא

שישית דינר. ובסך הכל שתי כסף הן שליש דינר. [רש"י שם].

367א. רש"י. והנה לדעת רב כפירת הטענה שתי כסף, ולפי זה מובן מה שפירש רש"י שאין נראה לחכמים להשביע על פחות משתי כסף. אבל לדעת שמואל הטענה עצמה שתי כסף, ואילו הכפירה בשוה פרוטה, ואם כן קשה: איך אפשר לומר שלא נראה לחכמים להשביע על פחות משתי כסף? הרי משביעים אפילו על פרוטה [ומה בכך שהטענה היתה 2 כסף]! [וכן הקשה אילת השחר].

[ולדברי המהרש"א להלן הערה 370 תירוץ הגמרא להלן הוא אליבא דרב. ויתכן שאף כאן הגמרא יכלה לתרץ את המשנה שהכתוב מסרו לחכמים רק אליבא דרב].

368. קשה: אפילו אם כסף האמור בתורה היינו מטבע כסף, לא התבאר בתורה בכמה מדובר, אלא משום שראוי לתפוס את השיעור המועט ביותר אנו אומרים שמדובר במעה אחת שהיא המטבע הקטן שבצורי. והרי זה כאילו נאמר בתורה בפירוש "מעה". ואם כן, כיוצא בזה אם

כסף — אף כלים צריכים להיות דבר חשוב, השוים שתי כסף.

זאת, שלא כדברי האומר במסכת שבועות [מ ב]: טענו שתי מחטין והודה לו באחת מהן חייב. (370)

ומדברי הפסוק יש ללמוד שלא כדבריו, שהרי המחטים אינן שוות שתי כסף.

על כל פנים, למדנו מדברי רבא, שיש להשוות כסף לכלים. ולכן צריך שתהא הטענה בשתי כסף ולא באחד. (371) (372)

ומתציין: אמנם כסף שנאמר בתורה הוא כסף צורי. אך התם, הטעם לכך שהטענה היא שתי כסף ולא אחד, היינו משום שנאמר "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים". ודרש רבא במסכת שבועות [לט ב]: "כסף דומיא דכלים" — יש להשוות את כסף לכלים (369) לענין שני דברים:

האחד, מה "כלים" הם שנים — אף כסף הוא שנים, שתי מטבעות כסף.

והשני, ומה "כסף" הוא דבר חשוב, שתי

באחת מהן פטור וסוגייתנו סוברת כרב. [ועיין מהרש"ל].

תוספות חולקים על רש"י, ומוכיחים מדברי הגמרא שם שרב אינו דורש כלל את הדרשה "מה כסף דבר חשוב", ורק שמואל דורש זאת, והוא עצמו הלא סובר שהטוען לחבירו שתי מחטין והודה באחת מהן חייב!! וכיצד יתכן שהדרשה "מה כסף דבר חשוב" באה למעט מחטים?

ומכח קושיא זו תוספות מפרשים את הגמרא כפי שהביא רש"י בשם רבותיו. וכדלהלן בהערה 372.

371. הריטב"א תמה: מדוע הגמרא הוצרכה להביא את הסיפא: "ומה כסף דבר חשוב"? הרי אין לזה קשר לתירוץ הגמרא! ומכח קושיא זו חלק על פי רש"י.

וכדי ליישב זאת במקצת כתבנו שהגמרא כאן הביאה את דברי רבא במסכת שבועות במלואם. ועיין מהרי"ט ועצמות יוסף.

עוד הקשה הריטב"א: מדוע לענין קידושין דינר הוא מטבע חשוב ולא פחות. ואילו בענין טענה מעה נקראת "דבר חשוב"? עיין שם. ובמהרש"א בשם תו"י ובתוס' הרא"ש. וברש"ש.

372. המטבע הקטן ביותר שבכסף צורי הוא

נאמר שכסף היינו ממון יש לפרש שמדובר בממון המועט ביותר, דהיינו פרוטה. [שפחות משה פרוטה אינו בכלל "ממון"], והרי זה כאילו נאמר בתורה בפירוש "פרוטה"! ומה ההבדל ביניהם? [קובץ שיעורים אות פז]. ועיין ריטב"א ומאירי.

369. במסכת שבועות [מב ב] הגמרא דורשת את הכתוב בדרך של "כלל ופרט וכלל": "כי יתן — כלל. "כסף או כלים" — פרט, "לשמור" — חזר וכלל, וכל מקום שנאמר "כלל ופרט וכלל" הכתוב מדבר על כל דבר שהוא כעין הפרט — כשם שהפרט דבר המטלטל וגופו ממון, כך גם הכלל. [יצאו קרקעות עבדים ושטרות].

והגמרא כאן ובשבועות לט ב דורשת דרשות נוספות שיש ללמוד ממה שהכתוב פרט את "כסף" וגם את "כלים" ללמד שכל דבר יהיה כעין כסף וכעין כלים.

370. כך אמר שמואל במסכת שבועות שם, ולא נמצא שם בגמרא בפירוש שום אמורא שחולק על כך. [ומכח זה דחה הריטב"א את דברי רש"י].

וכתב המהרש"א שלדעת רש"י רב חולק על שמואל וסובר שהטוען שני מחטים והודה חברו

[ב] הגמרא מביאה את דין פדיון מעשר שני, שלכאורה מוכח משם שכסף האמור בתורה היינו ממון, ולא כסף צורי:

פירות מעשר שני נאכלים בירושלים.

מי שנמצא מחוץ לירושלים ואינו רוצה

להעלות את פירות המעשר לירושלים, יכול לפדותם ולהעלות את דמיהם לירושלים. ולקנות בהם פירות ולאכלם שם. שנאמר [דברים יד]: "ונתתה בכסף, וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו".

דינר [ושלא כדברי רש"י שכתב, שמעה היא המטבע הקטן ביותר שבכסף צורי]. ולפיכך אשה מתקדשת בדינר ולא פחות.

והגמרא מקשה ממה ששינונו "הטענה שתי כסף", דהיינו שתי מעות — שמכאן מוכח שכסף הכתוב בתורה הוא פחות מכסף צורי [דהיינו דינר]. שהרי שתי מעות הן שליש דינר בלבד!

ובתירוץ הגמרא רבותיו של רש"י גורסים כך: "מה כלים שנים אף כסף שנים, ומה 'כלים' דבר חשוב אף 'כסף' דבר חשוב". כלומר: "כלים" מלמדים על שני דברים: [א] שנים. [ב] דבר חשוב. ומאחר שמעה היא דבר חשוב לפיכך "כסף" האמור כאן הוא מעה ולא דינר. ולומדים מכלים שצריך שיהיו שתי מעות, ולא די במעה אחת [כשם שבכלים צריך שנים ולא די בכלי אחד, למרות שהוא דבר חשוב].

רש"י מקשה שלש קושיות על פירוש זה: א. לפירוש זה לומדים מ"כלים" שני דברים: שיהיו שנים, ושיהיו דבר חשוב. ונשאלת השאלה: מאחר שכסף האמור בתורה לדעתם הוא דינר, אם כן כיצד אפשר ללמוד מ"כלים" שכאן די במעה? הלא המילה "כלים" אינה מיותרת שהרי יש צורך לדרוש ממנה שצריך שנים! [ויש לפרש את ה"כסף" האמור כאן כשאר "כסף" שבתורה דהיינו דינר!]

ב. כיצד אפשר ללמוד מכלים שהם "דבר חשוב"? הרי גם מחט היא כלי, ושמואל דרש מ"כלים" שיצאו כלים "למה שהן", ומכאן שאפילו מחט הווה משהו בלבד היא בכלל

"כלי". ובודאי מחט כזו אינה כלי חשוב! ג. בגמרא במסכת שבועות שם מבואר שהמילה "כסף" מיותרת ובאה ללמד שכשם שכסף דבר חשוב כך כלים דבר חשוב, ואילו לגירסת רבותיו של רש"י בגמרא כאן לומדים מ"כלים" שצריך דבר חשוב, ולא מכסף, ואם כן נשאלת השאלה: מדוע הכתוב הוצרך לומר "כסף"? הרי מ"כלים" למדנו שצריך דבר חשוב ולא מכסף!

ומכח הקושיות הללו רש"י חולק על רבותיו, ומפרש כפירושו הנ"ל. ותוספות [בד"ה והרי טענה] מסכימים עם רבותיו של רש"י.

לסיכום:

דעת רש"י:

- א. מעה היא המטבע הקטן שבכסף צורי.
- ב. בקידושין אין די במעה משום "כיון דאפיקתיה מפרוטה אוקמוה אדינר" [כיון שהתורה הוציאה את קידושין מפרוטה, צריך דינר שהוא דבר חשוב].
- ג. קושית הגמרא ממה ששינונו שהטענה שתי מעות כסף: מדוע אין די במעה אחת?
- ד. תירוץ הגמרא כאן חולק על דברי שמואל במסכת שבועות [מ ב] וסובר שכלים צריכים להיות שנים שתי כסף, ואין די בשתי מחטים. והתירוץ של הגמרא מתבסס על תחלת דברי רבא "מה כלים שנים אף כסף שנים" שמכאן למדו שצריך שתי מעות ולא די במעה אחת. דעת רבותיו של רש"י:
- א. דינר הוא המטבע הקטן שבכסף צורי.

והגמרא מוכיחה מכאן שכסף האמור בתורה הוא ממון ולא כסף דוקא. וכדלהלן:

ומקשינן: והרי מעשר שני, דכתיב [דברים יד]: "וצרת הכסף בידך"⁽³⁷³⁾, ומכאן שפודים מעשר שני ב"כסף".

ובכל זאת תנן [מעשר שני ב ט]: הפורט סלע ממעות [מפרוטות] מעשר שני⁽³⁷⁴⁾ — נחלקו בית שמאי ובית הלל כיצד יעשה זאת.

ומשמע, שמתחילה היו לאדם פרוטות של פדיון מעשר שני.

וקשה: הרי לדברי רב אסי כסף שנאמר בתורה בפדיון מעשר שני הוא דוקא כסף, ולא פרוטות של נחושת. וכיצד יתכן שיהיו בידי האדם פרוטות נחושת של פדיון מעשר שני?⁽³⁷⁵⁾

ומוכח מכאן ש"כסף" האמור בתורה היינו ממון, ולא דוקא כסף צורי!

ב. לכן בקידושין צריך דינר לדעת בית שמאי. ג. קושית הגמרא ממה ששינונו "הטענה שתי כסף": מדוע ישעורה שתי מעות כסף ולא שני דינרים.

ד. תירוץ הגמרא הוא מהסיפא — "מה כלים דבר חשוב אף כסף דבר חשוב" דהיינו מעה. ולפיכך כסף שנאמר כאן הוא מעה ולא דינר. ואין מכאן שום סתירה לדברי שמואל שאמר "טענו שתי מחטין והודה באחת מהן חייב שבועה".

רש"י במסכת בכורות נ ב מפרש כעין פירוש רבותיו כאן, וגורס כגירסתו ושלא כגירסתם, עי"ש.

ועיין תוספות רמב"ן רשב"א ריטב"א ושיטה לא נודע למי.

373. הרש"ש העיר: מדוע הגמרא לא מביאה את המקרא שנאמר קודם לכן "ונתת בכסף"? עיין שם. [ותירוץ הראשון מובא בהערה 375 להלן].

374. מדברי רש"י משמע שמדובר שפדה את המעשר על פרוטות ועתה בא לקנות בהם סלע כדי להקל מעליו את משא הדרך שצריך להעלותם לירושלים. וכן פירש רש"י בבכורות [נ ב], וכן פירש הריטב"א והרשב"א כאן. אבל הרמב"ם בפירוש המשניות [מעשר שני

ב ט] מפרש שהיה לו סלע ובא לפרטו לפרוטות לקנות בהם מאכל לאוכלו בקדושת מעשר שני בירושלים, וכן פירש הרע"ב שם. וגירסת המשנה שם "הפורט סלע של מעות מעשר שני". [וכן גירסת הריטב"א כאן].

375. נחלקו המפרשים בהבנת קושית הגמרא כאן:

פירוש א: הרשב"א הבין מלשון רש"י שהגמרא הקשתה כך: כיצד אפשר לפדות את המעשר על פרוטות? והלא פרוטות הן מנחושת ולא מכסף, ובפסוק נאמר "כסף"!

ותמה על כך הרשב"א: הרי בכל התורה אף על פי שנאמר "כסף" בכל זאת שוה כסף הרי הוא ככסף. ואם כן למרות שבמעשר שני נאמר "כסף" בכל זאת אפשר לפדות מעשר שני אף על פרוטות נחושת, בתנאי שפודה על כמות של פרוטות שיש בהן שווי דינר של כסף. [כדין קידושין שהאשה מתקדשת לדעת בית שמאי "בדינר ובשוה דינר" כדלעיל ב א]!

מכח קושיא זו הרשב"א דוחה את הפירוש הזה.

והרש"ש מתרץ: בדרך כלל כשנאמר בתורה "כסף" הכתוב בא להשמיענו רק את הכמות, כלומר: ממון בשווי של דינר כסף. אבל לענין מעשר שני יש להוכיח ש"כסף" בא להשמיענו

ומתצינן: היה ראוי לכתוב לומר כסף, אך נאמר הכסף, בתוספת ה' הידיעה, (376) הכתוב ריבה אף פרוטות של נחושת לפדיון מעשר שני. (377)

[ג] הגמרא מביאה את דין פדיון הקדש.

ומוכח משם שכסף האמור בתורה הוא ממון ולא כסף צורי:

ומקשינן: והרי פדיון הקדש, דכתיב "ונתן הכסף וקם לו", ואמר שמואל: הקדש, ואפילו אם הוא שוה מנה, שחיללו על שוה פרוטה, הרי זה מחולל בדיעבד, ואף על פי שחילל אותו על פחות מדמיו. (378)

ועל כל פנים, מוכח מדברי שמואל שאפשר לחלל את ההקדש על שוה פרוטה.

ומכאן, שכסף המוזכר בתורה היינו ממון

מרבה שאף פרוטות של נחושת ראויות לפדיון מעשר שני מאחר שיש בהם צורה כל שהיא, אף על פי שאין בהם צורה של כסף צורי. אבל, אין פודים מעשר שני אלא על פרוטות רבות בשווי דינר, שהרי כסף שנאמר בתורה הוא כסף צורי דהיינו דינר. [מהרי"ט]. ולפירוש ב הנ"ל — שגם בקושיא הגמרא סברה שפרוטה מועילה מדין "שוה כסף". אלא קושית הגמרא היתה ממה שאפשר לפדות על פרוטה אחת. מסקנת הגמרא ש"הכסף" מרבה שאפשר לפדות מעשר אף על פרוטה אחת ואין צריך שווי דינר. ומדברי רש"י במסכת בכורות [הנ"ל בהערה הקודמת] משמע כפירוש מהרי"ט.

378. אדם שהונה את חברו וקנה ממנו חפץ בפחות משווי, דינו כדלהלן:

אם שיעור ההונאה היה פחות משתות [1\6 מהמקח] — המקח קיים. ואין הקונה צריך לפצות את המוכר כלל.

אם שיעור ההונאה היה שתות [1\6 מהמקח] — המקח קיים והקונה חייב לשלם למוכר את הדמים כפי שהונה.

אם שיעור ההונאה יותר משתות — המקח בטל. [בבא מציעא נ ב].

ושנינו [שם נו א]: "אין אונאה להקדשות", וטעם הדבר: משום שנאמר [ויקרא כה]: "אל

גם את האיכות של הכסף [דהיינו שיפדה בכסף צורי ממש], שהרי נאמר "וצרת הכסף" ודרשו חז"ל שצריך "כסף שיש בו צורה" דהיינו מטבע. [ואין פודים מעשר שני על אסימון ולא על מטבע שאינו יוצא כמבואר במסכת מעשר שני א ב]. ולכן, לדעת רב אסי שכסף האמור בתורה הוא כסף צורי אי אפשר לחלל אלא על מטבעות של כסף ולא על מטבעות של נחושת. [וכן תירצו מהרי"ט ופני יהושע]. ולפי זה מובן מדוע הגמרא נקטה את הכתוב "וצרת הכסף" ולא נקטה את "ונתת הכסף" שנאמר במקרא קודם לכן, והיינו כדי להשמיענו שכאן צריך דוקא מטבע שיש בו צורה. [רש"ש, מקנה. ועיין עוד ברש"ש].

376. כך נראה מלשון הגמרא, וכן הבין מהרש"א [על רש"י ד"ה כסף כסף].

אבל במסכת בכורות [נ ב] כתוב בגמרא "כסף כסף ריבה" [ולא כפי שכתוב כאן "כסף הכסף"]. ופירש רש"י שם שבענין מעשר נאמר שלשה פעמים כסף "ונתת הכסף", "וצרת הכסף", "ונתת בכסף". [לרבות כל דבר. [מובא ברש"ש ע"ש].

377. לפירוש א הנ"ל [בהערה 375] — שהקושיא היתה ממה שפודים בפרוטה שהיא מנחושת ולא מכסף [מסקנת הגמרא ש"הכסף"

ולא כסף ממש! (379) וזה שלא כדברי רב אסי, האומר שכסף האמור בתורה הוא כסף צורי!

ומתצינן: **התם נמי**, גם שם התרבה בכתוב אף שוה פרוטה, משום ש"כסף כסף" יליף

ממעשר. לומדים ממעשר, כשם שהכסף המוזכר במעשר הוא אפילו שוה פרוטה, כך גם כסף המוזכר בהקדש היינו אפילו שוה פרוטה. (380)

ואולם בשאר מקומות שנאמר בתורה

תונו איש את אחיו, ודרשו חז"ל: 'אחיו' ולא הקדש. [שם עמ' ב].

שמואל בא להוסיף על דברי המשנה, שמדברי המשנה אין ללמוד אלא שאין בהקדש דין "אונאה" דהיינו הונאת שתות שמחזיר את הדמים שהונהגו. [ודין הונאה בשתות שמחזיר את דמי ההונאה נלמד רק על ידי מה שנאמר בתורה "לא תונו איש את אחיו" — עיין פני יהושע ב"מ נו א].

אבל היה אפשר לומר שדין ביטול מקח שייך אף בקרקעות [מפני שדין ביטול מקח אינו נובע מגזרת הכתוב, אלא מכח סברא שזה כמקח טעות, והמוכר לא היה מתרצה למכור על דעת כן. עיין תוספות ב"מ נ ב ד"ה ואילו].

לפיכך שמואל בא והשמיענו שכשם שהקדשות התמעטו מדין "אונאה" [של שתות], כך הם התמעטו מדין ביטול מקח. על פי רש"י [בתוספת הסבר].

379. כלומר: לדברי רב אסי שכסף האמור בתורה הוא כסף צורי, הרי שיעורו בדינר ולא בפחות, ומדוע שמואל אמר שאפשר לחלל את ההקדש אף על שוה פרוטה?

ובענין הקדש לדברי הכל קושית הגמרא אינה ממה שאפשר לחללו על פרוטת נחושת ואין צריך "כסף", שהרי בהקדש שוה כסף ככסף, כמו שכתב הרמב"ם [ערכים וחרמים ז א] שהקדש נפדה על כל המטלטלין ואפילו על סובין. [אלא קושית הגמרא מכך שאין צריך שווי דינר. וכנ"ל].

אך, להלן הגמרא לומדת את דין הקדש מדין

מעשר שני, ואם כן לכאורה ראוי לומר שצריך בהקדש כסף שיש בו צורה, ויש לומר שבענין הקדש דורשים מכלל ופרט וכלל שכל שוה כסף ככסף [מלבד קרקעות עבדים ושטרות] כמבואר בתוספות לעיל ב א ד"ה בפרוטה. ועיין מהרי"ט.

380. על פי רש"י [בפירושו הראשון, ולהלן יתבאר פירושו השני].

והנה, לדעת הרשב"א [פירוש ב הנ"ל הערה 376] בענין מעשר "הכסף" מלמד שפודים מעשר אפילו על פרוטה אחת ואין צריך שווי דינר, ולפי זה מוכן שלומדים את דין ההקדש מדין מעשר שני בגזרה שוה, שאף הקדש מתחלל על פרוטה אחת.

אבל, המהרי"ט [בהערה הנ"ל] מפרש שבענין מעשר "הכסף" מלמד שאפשר לפדותו במטבעות של נחושת בשווי של דינר, אם כן קשה: מדוע בענין הקדש אפשר לפדותו אפילו בשוה פרוטה? מה בכך שלומדים את דין ההקדש ממעשר? הרי גם במעשר עצמו צריך לפדותו על שווי דינר!

ופירש המהרי"ט: שלפי פירוש ראשון ברש"י צריך לומר שבענין הקדש יש ריבוי כל שהוא שמלמד ששוה כסף ככסף, ואין צורך ללמוד זאת מ"הכסף". [ועיין תוספות ב א ד"ה בפרוטה] —

ומאחר שנאמר גזרה שוה שלומדים את הקדש ממעשר שני, הרי זה כאילו נאמר בהקדש עצמו "הכסף". והרי אין בו צורך ללמד שפודים אפילו על שוה כסף, [שהרי לומדים זאת מריבוי

"כסף", היינו כסף צורי, ואין למדים ממעשר שני אלא כסף של פדיון הקדש, שהוא דומה לפדיון מעשר שני, בכך ששניהם הם כספי פדיון.⁽³⁸¹⁾

[ד] ומקשינן: והרי קידושי אשה, דכתיב בהם [דברים כד]: "כי יקח איש אשה ובעלה", וגמר, ולמדים את פירוש הכתוב בגזירה שוה, "קוחה" "קוחה" משדה עפרון, שנאמר שם [בראשית כג]: "נתתי כסף השדה קח ממני".⁽³⁸²⁾

ובכל זאת תנן במשנתנו: "בכסף — בית שמאי אומרים: בדינר ובשוה דינר. ובית הלל אומרים: בפרוטא ובשוה פרוטה". והלכה כבית הלל. ומכאן שלמרות שנאמר בקידושין כסף, אין צריך כסף צורי, אלא אפילו פרוטת נחושת בכלל זה!

וכי נימא [וכי נאמר] שרב אפי דאמר שכסף

האמור בתורה הוא כסף צורי, סובר בבית שמאי האומרים שכסף קידושין הוא דינר ושוה דינר?

ומכח קושיא זו הגמרא מוכיחה, שאכן כסף שנאמר בתורה, משמעותו היא ממון, ולא כסף צורי, ולפיכך אף פרוטה במשמע. וכדברי בית הלל. ובעל כרחך אף רב אסי מודה לזה.

ואלא אי איתמר, אבל אם אכן נאמר בבית המדרש בשם רב אסי, דין בענין כסף האמור בתורה שהוא כסף צורי, צריך לומר שהכי איתמר — כך נאמר:

אמר רב יהודה: אמר רב אסי: כל כסף "קצוב" האמור בתורה, כל מקום שהוזכרה בתורה קיצבה בענין כסף, כגון "חמישים כסף",⁽³⁸³⁾ או "מאה כסף",⁽³⁸⁴⁾ אותה קיצבה היא לפי ערך כסף צורי.⁽³⁸⁵⁾

אחר. ובעל כרחך "הכסף" שנאמר בענין הקדש מלמד שאין צריך שווי דינר. ודי בשוה פרוטה.

381. על פי פירוש ראשון ברש"י.

והיינו: הוקשה לרש"י — אם אכן לומדים את "כסף" הקדש מ"כסף" שהוזכר בענין מעשר, אם כן מדוע בכל שאר המקומות שהוזכר בהם "כסף" אין די בפרוטה, כשם שדי בכך בהקדש? ותירץ רש"י: אין למדים ממעשר שני אלא את כסף ההקדש מפני שהוא דומה לכסף מעשר שני. [כנראה מפני ששניהם כספי פדיון].

ואחר כך רש"י מוסיף: "ועוד דהכא כספים יתירא כתיבא" — והאחרונים התקשו בהסבר דברי רש"י הללו.

ופירש הרש"ש: רש"י לא גרס בגמרא כגירסת הספרים שלפנינו, "התם נמי כסף כסף יליף ממעשר". אלא כך היתה גירסתו: "התם נמי כסף כסף [ריבה]", [ולא גרס "יליף ממעשר"].

ורש"י פירש את דברי הגמרא בשני אופנים: א. לומדים את דין "כסף" שהוזכר במעשר שני. [והוקשה לרש"י לפי זה: מדוע אין לומדים את שאר המקומות שנאמר בהם כסף ממעשר שני? ותירץ מה שתירץ, וכנ"ל].

ב. בהקדש נאמר "כסף" "כסף" כמה פעמים, ולפיכך מרבים מזה שהקדש מתחלל על שוה פרוטה. [אבל אין לומדים זאת בגזרה שוה. ולפיכך אין להקשות מדוע לא לומדים את שאר המקומות שנאמר בהם כסף ממעשר שני].

ועיין פירושים אחרים במהרש"א ובמהרי"ט. ועיין עוד ברש"ש, ובמקנה, ועיין ריטב"א.

382. לעיל ב א ועוד.

383. דברים כב כט.

384. דברים כב יט.

385. כתב רש"י: "קצוב: שנאמר בו כמה, כגון:

ואילו קיצבה של דבריהם היא בכסף מדינה.

כגון: בטענה, ובמעשר, ובהקדש, ובקידושין
— כוונת התורה לממון ולא לכסף
צורי. (386) (387)

אבל, בכל מקום שנאמר בתורה כסף סתם,

סתם היינו שיעור ממון. כלומר: פרוטה. [אבל
המאירי כתב שלמסקנת הגמרא כסף האמור
בתורה לפעמים הוא כסף צורי, ולפעמים כסף
מדינה לפי הענין ולפי מה שנראה לחכמים].

ב. בספר אבני מילואים [כו א] הוכיח מדברי
הרי"ף והרמב"ם שכסף האמור בתורה היינו
מתכת כסף כמשקל חצי שעורה. ואותה מתכת
היתה שוה כפרוטת נחושת [בזמן חכמים]. וכתב
עוד, שיתכן שבהוה אמינא "כסף" היינו מטבע
כסף. ולמסקנא סתם "כסף" היינו מתכת כסף
במשקל של חצי שעורה שזה כסף חשוב.
ומדברי הריטב"א למד האבני מילואים,
שכסף האמור בתורה אינו מתכת כסף, אלא
"ממון". ותמה שם על דבריו. ועיין חזון איש
קמח לדף יא ב].

ג. לפי תירוץ הגמרא כאן, אין צורך לומר
ככל תירוצי הגמרא לעיל, מפני שכל הכספים
המוזכרים בגמרא אינם קצובים.

ולפי זה יש לבאר מדוע צריך את כל הדרשות
המובאות בגמרא לעיל:

[א] בטענה: לדעת רש"י: ההיקש של כסף
לכלים מלמד שכשם ש"כלים" שנים, כך בכסף
צריך שתי מעות ואין די באחת.
אך צריך ביאור: מנין לנו שצריך שתי מעות
ולא די בשתי פרוטות?

ויש לומר: מאחר שכאן התורה נקטה מנין
— שיהיו שוים שתי כסף. בודאי אין כוונת
הכתוב ל"ממון" [שהרי אין שיך לומר "שתי
ממון"], אלא בודאי הכוונה לשתי מטבעות כסף,
ואנו מעמידים זאת במעה שהיא המטבע הקטנה
שבכסף צורי [ריטב"א סוף ד"ה גירסת רש"י
ז"ל].

לדעת רבותיו של רש"י: ההיקש של כסף
לכלים מלמד שכשם שכלים הם דבר חשוב כך

חמשים של קנס [אונס]. ושלשים של עבד [שור
מועד שהמית עבד]. ומאה של מוציא שם רע,
שנאמר בהן שקלים ונאמר חשבוננו".

ודברי רש"י תמוהים, שהרי בענין חמשים של
קנס ומאה של מוציא שם רע לא הוזכרו בתורה
שקלים, אלא "חמשים כסף" [דברים כב כט]
ו"מאה כסף" [שם פסוק יט]!

ויש לומר: בכתובות כט ב הגמרא דורשת
מגזרה שוה "בתולה" "בתולה", שלומדים את
הכסף האמור באונס מכסף האמור במפתה,
שנאמר בו [שמות כב טז] "כסף ישקול" מלשון
שקלים, ואולי אף מוציא שם רע הוקש למפתה.
[ועיין היטב רמב"ם טוען ונטען ג ב].

הרש"ש כתב על דברי רש"י: "אולי [רש"י]
כוון למה שכתבו תוספות בבכורות שם [נ ב]
בד"ה כל כסף קצוב".

ובתוספות שם הביאו כמה מקומות שהוזכרה
קיצבה של מנים וזוזים בדברי חכמים, והגמרא
דנה אם הכוונה לכסף צורי או לכסף מדינה.
ולפיכך כתבו תוספות שדוקא במקומות שהוזכר
"סלע" במשנה אמר רב אסי שהכוונה לכסף
מדינה. בדומה למה שאמר רב אסי "כל כסף
קצוב האמור בתורה" שאין כתוב בתורה אלא
סלעים. [כלומר: שכל "כסף" שבתורה היינו
סלעים, ולא הוזכר מנין אחר בתורה].

[ולפי זה רש"י התכוין ללמדנו שכסף קצוב
שבתורה הוא שקלים כדי שנבין שכיוצא בזה
בכסף של דבריהם רב אסי דיבר רק בשקלים,
ושקל בלשון תורה נקרא "סלע" בפי חכמים].

הראשונים כאן התייחסו לקושית תוספות
הנ"ל, ונאמרו על כך כמה תירוצים עיין שם.

386. א. מתוך דברי הריטב"א, תוספות טוך
והמהרי"ט דלהלן, מוכח שכסף האמור בתורה

המש סלעים של פדיון הבן, שלשים שקלים של עבד, (388) המזשים שקלים של (389) אונם ושל מפתה, מאה שקלים של מוציא שם רע (390) — כולם בשקל הקודש, שהוא 1\25 במנה צורי. (391)

ומקשינן: מאחר שאמרנו שרב אסי דיבר רק על כסף הקצוב בתורה, ולא על כסף סתם, אם כן קשה: מאי קא משמע לן? מה השמיענו רב אסי? הרי תנינא, שנינו זאת במשנה מפורשת במסכת בכורות [מט ב]:

אינו כסף צורי, ולפיכך בקידושין שאינם קצובים די בפרוטה.

ורב יוסף הביא את דברי רב אסי, שיש ללמוד ממנו בודאי שיש כסף בתורה שהוא כסף צורי. אבל רב יוסף לא ידע אם רב אסי דיבר בכל כסף [אפילו בשאינו קצוב], וכדעת בית שמאי, או דוקא בכסף קצוב, וכדעת בית הלל.

והגמרא עצמה דנה בדברי רב אסי ותמהה על דבריו: האם הוא סובר כבית שמאי? ומסקנת הגמרא שרב אסי דיבר דוקא בכסף קצוב וכדעת בית הלל. [ריטב"א במסקנת דבריו. עיין שם עוד, ועיין רמב"ן לעיל עמ' א ד"ה רב יוסף. ומהרי"ט לעיל בעמ' א על תוספות ד"ה כל כסף].

388. שור מועד שנגח עבד כנעני והמיתו, השור נהרג והבעלים משלמים קנס שלשים שקלים, [שמות כא לב].

389. האונס נערה משלם קנס חמישים כסף לאביה, [דברים כב טז]. המפתה נערה בתולה שאינה מאורסה ושכב עמה, חייב לישאנה ולשלם כתובתה, ואם אביה ממאן לתתה לו, "כסף ישקול כמוהר הבתולות" [שמות כב טז], והיינו כאונס בתולה שמשלם חמישים שקל. [רש"י].

390. המוציא שם רע על אשתו שזנתה בעודה נערה המאורסה לו, לוקה ומשלם לאביה מאה כסף [דברים כב יט].

391. בתפארת ישראל בכורות ח ז פירש: "במנה

כסף צריך להיות חשוב, דהיינו מעה ואין די בפרוטה, [תוספות טוך לעיל בעמ' א ד"ה טעמא דב"ש באמצע הדברים].

[ב] במעשר "כסף הכסף ריבה" — מפני שנאמר בענין מעשר "וצרת הכסף" ודרשו חכמים שזהו כסף שיש בו צורה כלומר: מטבע. [מעשר שני א ב ומפרשים שם], ולפיכך היה עולה בדעתנו שהכסף המוזכר במעשר שני היינו מטבע צורי שהוא המטבע המוזכר בתורה. [מהרי"ט סוף יא ב, ועיין ס' המקנה].

[ג] בהקדש: לפי הפירוש הרשאון של רש"י שלומדים "כסף" "כסף" ממעשר, צריך לומר שאין זו גזרה שוה גמורה, אלא הגמרא למדה את פירוש כסף הקדש מכסף מעשר [שהרי אין צורך ללמוד הקדש ממעשר לזה]. או שנאמר שנאמרה גזרה שוה ללמד דינים אחרים. [ולפירוש שני ברש"י צריך עיון].

387. למסקנת הגמרא שרב אסי דיבר רק בכסף הקצוב בתורה, יש לחזור ולדון בדברי רב יוסף [לעיל עמ' א] שפירש שטעמם של בית שמאי האומרים שאשה מתקדשת בדינר ובשוה דינר, היינו משום דברי רב אסי שכל כסף האמור בתורה כסף צורי —

וקשה: הרי למסקנא רב אסי דיבר רק בכסף קצוב, ואילו קידושין אינם קצובים בתורה, ומדוע הצריכו בית שמאי דינר?

ויש לומר: בית שמאי סוברים שכל כסף האמור בתורה הוא כסף צורי ואפילו אם אינו קצוב ולפיכך שיעור כסף קידושין — דינר, ובית הלל חולקים עליהם וסוברים שדוקא כסף הקצוב בתורה הוא כסף צורי. אבל כסף שאינו קצוב

אלא, מאי סלע? — פלגא דזוזי, חצי זוז, שהוא שמינית שבסלע צורי.

שהסלע הצורי הוא ארבעה זוזים. והיינו סלע מדינה.

משום דעבידי אינשי דקרו לפלגא דזוזא "איסתירא". מפני שאנשים עשויים לקרוא לחצי זוז "איסתירא", דהיינו סלע.

עד כאן הגמרא הביאה את הדיון שדנו בדברי רב אסי שאמר: "כל כסף האמור בתורה — כסף צורי".

ודיון זה הובא בגמרא בדרך אגב, מפני שרב יוסף הסביר על ידי דברי רב אסי את דעת בית שמאי שהאשה מתקדשת בדינר.⁽³⁹⁴⁾

ועכשיו הגמרא חוזרת לבאר את דברי בית שמאי:

ואם כן, מדוע רב אסי הוצרך להשיענו דבר ששינו בפירוש במשנה?

ומתצינן: אמנם את מה שאמר רב אסי כסף האמור בתורה היינו כסף צורי אפשר לדעת מתוך דברי המשנה בבכורות.

אבל, סוף דברי רב אסי: "ושל דבריהם היינו כסף מדינה" — איצטריכא ליה, יש צורך להשיענו דבר זה, משום דלא תנן, שלא שינו דין זה בשום משנה.

והיכן מצינו כסף קצוב של דבריהם?

כגון זה: דתנן [בבא קמא צ א ועוד]: התוקע לחבירו באזנו,⁽³⁹²⁾ אמרו חכמים שנותן לו סלע, שזהו דמי הבושת לאדם בינוני.⁽³⁹³⁾

ורב אסי בא להשיענו, שלא תימא [שלא תאמר], מאי סלע? — ארבע זוזי. סלע צורי, שהוא שוה ארבעה זוזים.

נוסף בשם רבינו הזקן שמפרש: הכהו אצל האוזן.

393. רש"י. והנה עיקר חיוב בושת הוא מדאורייתא, ובכל זאת הגמרא קוראת לזה "של דבריהם". וכתב המאירי: "ושל דבריהם אף בקצוב. כגון: המבייש את חברו שלא נזכר בו כסף בתורה אלא שחכמים הזכירו בו לשון מטבע". כלומר: למרות שחיוב בושת הוא מן התורה, בכל זאת התורה לא נתנה קצבה לחיוב זה, וחכמים הם שהזכירו בו לשון מטבע [דהיינו: סלע]. וזה נקרא בגמרא כאן "של דבריהם".

394. משנתנו מדברת בקידושין שאינם קצובים

צורי" המוזכר כאן אינו מאה זוז כמו הרגילות בשאר המקומות, אלא הכוונה: שקל הקודש — "במנין של כסף צורי" ["מנה" מלשון מנין], וכן משמע מפירוש המשניות להרמב"ם שם.

אבל רש"י כאן פירש שמנה צורי הוא מאה דינרים, ובמסכת בכורות [מט ב ד"ה בשקל הקדש] כתב: "בשקל הקדש דהו עשרין מעין, ואותן מעין שבמעות מנה צורי".

[יתכן שלדעת רש"י בצור לא היה מטבע "שקל", אלא נאמר בתורה בענין שקל הקודש [שמות ל]: "עשרים גרה [מעות] השקל", ואותם מעות הן מעות שבמנה צורי ולפיכך הוזכר כאן מנה צורי ולא שקל צורי].

392. רש"י בשם רבינו הלוי. ורש"י מביא פירוש

עד כה הובאו שני טעמים לדברי בית שמאי, ועכשיו הגמרא מביאה שני טעמים נוספים לדבר:

[ג] רבי שמעון בן לקיש אומר: טעמייהו דבית שמאי הוא כדברי חזקיה להלן [יד ב]:

שנינו להלן [יד ב]: עבד עברי קונה את עצמו בגרעון כסף. כאשר העבד בא לפדות את עצמו, האדון מגרע לו מכסף הקניה לפי השנים שעבד בהן, בהתאם לדמי מקנתו. ועל ידי הפדיון בדמים הללו העבד קונה את עצמו ויוצא לחירות.

ומנין למדנו זאת? —

אמר חזקיה [להלן טז א]: דאמר קרא, נאמר בענין האמה העבריה [שמות כא]: "והפדה", ולא נאמר "ונפדית".

ומהלשון "והפדה" משמע, שהאדון יפדה אותה. וכיצד יתכן שהאדון עצמו יפדה אותה? (395)

אלא, מלמד הכתוב, שהאדון מסייע לה בפדיונה, בכך שמגרעת מפדיונה, ועל ידי כך היא יוצאה לחירות [ועבד עברי הוקש לאמה עבריה]. (396)

וריש לקיש סובר שצריך שכסף הקניה של העבד או האמה יהיה בשיעור כזה שאפשר לקיים בו "גרעון כסף".

ולפיכך אמר ריש לקיש:

אי אמרת בשלמא דיהב לה דינר, אם תאמר שקנין כסף נעשה על ידי שהאדון נתן לה דינר, אכן אפשר לקיים בזה גרעון כסף, והיינו, דמגרעת ואזלא עד פרוטה.

אלא, אבל, אי אמרת דיהב לה פרוטה, מאי מגרעת? איך האדון יכול לגרע מפדיונה? הרי פחות משהו פרוטה אינו ממון, ובהכרח, אם היא באה לפדות את עצמה, היא צריכה לשלם פרוטה שלמה, שהיא ממון. (397)

ומכאן שקנין כסף באמה אינו נעשה בפרוטה. (398)

לפדות את עצמה היא חייבת לשלם לו פרוטה שלימה, דהיינו מלוא הסכום שהיא נקנתה בו. ועייין אילת השחר.

398. קשה: האמה נקנית בכסף ובשטר [כדלהלן יד ב], והרי בשטר לא שייך גרעון כסף מהשטר עצמו, אלא מהדמים שהאדון שילם עבור המקח, ואם כן, כיוצא בו בכסף, מדוע אינה נקנית בפרוטה אחת. והגרעון יהיה מדמי המקח?

אמנם, נחלקו הראשונים בדין גרעון כסף:

א. דעת רבנו תם:

האחרונים הביאו בשם רבנו תם, שדוקא אמה שנקנתה בכסף נאמר בה דין גרעון כסף ולא אמה שנקנתה בשטר. [משנה למלך בשם תוס'

בתורה, וכיצד יכל רב יוסף לפרש את משנתנו על פי דברי רב אסי שדיבר בכסף קצוב? עייין לעיל הערה 387.

395. לא יתכן שהאדון יפדה אותה לגמרי [דהיינו ישחררה] כיון שקנאה. ריטב"א.

396. להלן יד ב.

397. נראה, שכשם שקניני כסף באשה ובקרקע אינם בפחות משהו פרוטה, כך פדית האמה אינה בפחות משהו פרוטה, מפני שאינה "ממון".

אם נאמר שהאמה נקנית בפרוטה, אם כן האדון לא יוכל לגרע מפדיונה, שהרי כשבאה

ולהלן אומר ריש לקיש שלדעת בית שמאי לומדים את דין כסף קידושין מכסף קנית האמה. (399)

ועוד לפני שהגמרא מביאה את סיום דברי ריש לקיש, מיד תמהינן: מנין למד ריש לקיש שאין קנין כסף מועיל

רי"ד להלן כא ב שהביא את דברי ר"ת. ומנח"ח מג אות י'.

ולפי זה ביאר במנחת חינוך [שם] שדוקא קנין כסף צריך שיהיה ראוי לדין גרעון, מפני שרק בכסף התחדש דין גרעון. [ויותר מזה, שאת עצם קנין כסף לומדים מדין גרעון כסף שנאמר "והפדה", להלן יד ב]. אבל בשטר לא נאמר דין גרעון ולפיכך אינו צריך שיהיה ראוי לזה.

[האחרונים הנ"ל כתבו בשם רבנו תם, שלא נאמר גרעון בשטר. אבל עיין היטב בלשון תוספות רי"ד עצמו להלן כא ב ד"ה וקונה בשם רבנו תם, ועיין חזון איש].

ב. דעת תוספות רי"ד [להלן כא ב]:

אפילו אמה שנקנתה בשטר יוצאת בגרעון כסף, ואפילו אם האב נתן אותה במתנה ולא קיבל עבורה דמים. הרי היא מגרעת מפדיונה, ומשלמת לפי שוויה בשוק.

ולפי זה יש להקשות על דברי הגמרא כאן: כיצד אמר ריש לקיש שאמה אינה נקנית בפרוטה מפני שאינה יכולה לגרע מאותה פרוטה? הרי אמה נקנית אפילו בשטר! וכודאי אין שייך גרעון מן השטר עצמו כלל!

מכח קושיא זו, במנחת חינוך [שם] חידש כמה דברים לדעת הרי"ד:

[א] דין גרעון אינו צריך להתקיים בכסף עצמו שנעשה בו קנין האמה, אלא הגרעון יכול להתקיים אף מתוך כל הדמים שהאדון שילם עבורה.

[ב] דעת הרי"ד כדעת הסמ"ע [חור"מ קצ א] שדוקא כסף שהוא פרעון עבור המקח, או אפילו אם אינו עבור כל המקח אלא תחלת הפרעון – קונה, אבל אם הקונה נותן למוכר פרוטה כדי שלא יחזור בו, ואינו נותן את אותה פרוטה

כחלק מדמיה מקח אינו קונה. [והט"ז שם חולק על זה, ועי' אבני מילואים כט ב].

ולפי זה יש לפרש את דברי הגמרא כאן שאין צריך שהאדון יקבל בשעת קנית האמה יותר מפרוטה, אלא צריך שהאדון יתחייב לשלם בעד המקח יותר מפרוטה, והכסף יהיה תחילת הפרעון, אבל, אמה ששוה פרוטה אחת בלבד, או אפילו אם היא שוה יותר, והאדון משלם עבורה רק פרוטה אחת, אין שייך בזה גרעון מפני שאמה אינה משלמת עבור פדיונה יותר ממה שהאב שילם, [מאחר שאותם מעות הם דמי המקח כהסמ"ע. מה שאין כן בנקנית בשטר, לא קצצו ביניהם את דמי המקח כלל, ולפיכך היא נפדית כשויה בשוק].

וכיוצא בזה, מה ששינונו בקידושי אשה: "בית שמאי אומרים בדינר", אין צריך שהאשה תקבל את כל הדינר בשעת הקידושין ותיקנה בו. אלא שיפסוק לשלם לה דינר. [וזה נחשב דמי המקח, כמבואר באבני מילואים כט ב]. ויקדש אותה בפרוטה בתור תחילת פרעון של אותו דינר. ודעת החזון איש, וקובץ שיעורים אות פח, והגרש"ש, שאפילו לדעת הרי"ד צריך לתת דינר שלם בשעת קנין האמה או הקידושין. עיין שם טעמים לדבר.

399. [א] להלן הגמרא מקשה: אמנם לא יתכן שהאמה נקנית בפרוטה אחת, אבל, מכל מקום מנין לנו שצריך דינר שלם ולא די בשתי פרוטות?

[ב] במה נחלקו בית הלל על בית שמאי? כתב במשנה למלך [עבדים ד ג]: בית הלל מודים לבית שמאי שאמה אינה נקנית בפרוטה אחת, כי אי אפשר לקיים בה דין גרעון. אבל,

באמה אלא רק אם יוכל להתקיים בו דין גרעון כסף?

ודלמא הכי קאמר רחמנא, שמא כך אמר הכתוב:

היבא דיהב לה דינר, במקרה שהאדון קנה אותה בדינר, אזי תיגרע פדיונה עד פרוטה.

ואילו היבא דיהב לה פרוטה — לא תיגרע כלל, אלא אם באה לפדות את עצמה תשלם פרוטה שלמה!

יב-א ומתריצין: לא סלקא דעתך, אל יעלה בדעתך לומר שהאמה תהיה נקנית בכסף שלא יכול להתקיים בו דין גרעון כסף, היות שנאמר בענין אמה דין גרעון כסף.

וראיה לדבר: דומיא דיעוד, כשם שמצאנו

כיוצא בזה לענין מצות יעוד וכדלהלן:

בפרשת האמה העבריה [שמות כא ח] נאמר: "אם [תהיה האמה] רעה בעיני אדוניה, אשר לו יעדה, והפדה".

כלומר, היה ראוי לאדון ליעדה ולהכניסה לו לאשה, וכסף קנייתה הוא כסף קידושיה, ואינה צריכה קידושין אחרים. אלא אומר לה: הרי את מיועדת לי במה שיש לי זכות עליך. (400)

אך אם היא רעה בעיני אדוניה, ואינו רוצה ליעדה, הרי היא נפדית ממנו בכסף, או שיוצאת בשאר היציאות של אמה העבריה.

ושנינו בברייתא: אין האב מוכר את בתו לקרובים שהיא אסורה עליהם באיסור

ליעד את האמה אלא אם נשאר זמן שיהיה בעבודתה שוה פרוטה. ופירשו בגמרא, שלדעתו מעות הראשונות [שהאדון שילם בשעת הקניה] לאו לקדושין נתנו, והאדון מקדש אותה על ידי שמוחל לה על חיוב עבודתה. [מלבד רב נחמן בר יצחק שם עמ' א שפירש באופן אחר]. מלשון רש"י כאן שכתב שאומר לה "הרי את מיועדת לי במה שיש לי עליך", משמע שפירש כדעת רבי יוסי ברבי יהודה, שקידושי יעוד נעשים בשעבוד שהיא משועבדת לו, ולא במעות הראשונות.

אבל יש לומר שכך כוונת רש"י:

"הריני מקדשך במה שיש לי עליך" — כלומר: בכסף מכירתך שניתן לי על מנת שאקדשך בו. [על פי עצמות יוסף בתוספת הסבר. וכן מוכח מדברי פני יהושע דלהלן הערה 406].

לדעתם אין ללמוד את דין קידושין מכסף קנית האמה.

ומטעם זה הרמב"ם [שם] פסק שאמה העבריה אינה נקנית בפרוטה אלא צריך לקנותה בדמים הראויים לגרעון.

[ובענין עבד הרמב"ם פסק שנקנה בפרוטה, ותמהו האחרונים: הלא דין עבד הוקש לאמה להלן יד ב! ועיין כסף משנה ומשנה למלך שם. ועיין בית לחם יהודה אות רנט].

400. כך פירש רש"י.

להלן [יט ב] נחלקו תנאים בדין יעוד:

דעת חכמים: היעוד נעשה על ידי הכסף שהאדון שילם בשעה שקנאה [מעות הראשונות לקדושין נתנו], והאדון יכול ליעד את האמה אפילו ביום האחרון של עבודתה שאין היא משועבדת לו אפילו בפרוטה אחת.

דעת רבי יוסי ברבי יהודה: אין האדון יכול